

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021 р.
Перевірено на плагіат 15.08.2020 р.
унікальність – 92.66%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2021.18.39-54>

УДК 811.161.2'23'373.2:39:821.161.2.08.09

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ЄВРОПА* В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Г. СКОВОРОДИ

Олександр Миколайович Богомолець-Бараши, bohomolets.barash@gmail.com

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту *ЄВРОПА* в мовній картині світу Г. С. Сковороди. З цією метою в текстах видатного філософа виокремлено лексичні репрезентанти названого концепту: *Європа*, *європейський*, *європесць*; численні назви *європейських країн, міст, їхніх мешканців*; назви на позначення інших географічних явищ *Європи*. Здебільшого вказані лексеми обізнаність із тогочасними реаліями *Європи*, особливостями її державного устрою, місцевими звичаями; історією, географією, природничими науками – ці фрагменти знання становлять концептуальну картину світу Г. Сковороди й ширше – освічених українців XVIII ст. У зазначених онімах вербалізуються структурні компоненти концепту *ЄВРОПА*: його поняттєвий, оцінний, образний, національно-культурний, символічний та ідейний складники. Часто вказані назви виступають у складі порівнянь – це численна група іменників у місцевому відмінку: *в Европѣ, во Англіи, в Гунгаріи, в Норвегії, во Франції, в Римѣ, в Венеції, в Парижѣ, в Флоренції*, за допомогою яких, з одного боку, українці актуалізують свої знання про *Європу*, а з іншого, – зіставляють життя «тут» і «там» (парадигма актуальна й дотепер).

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, вербалізація, *Європа*, Сковорода.

© Богомолець-Бараши О. М. [Богомолець-Бараши А. Н.], bohomolets.barash@gmail.com

Специфіка вербалізації концепту *ЄВРОПА* в мовній картині світу Г. Сковороди [Специфіка вербалізації концепта *ЄВРОПА* в мовній картині світу Г. Сковороди] (Українською / На укр. яз.)

PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF THE CONCEPT *EUROPE* IN HRYHORII SKOVORODA'S LANGUAGE MODEL OF THE WORLD

Oleksandr Mykolayovych Bohomolets-Barash, bohomolets.barash@gmail.com

PhD student

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology*

The article considers the verbal ways of realization of the concept of EUROPE in Hryhorii Skovoroda's language model of the world. Various lexical samples of the examined concept were discovered in the works of the outstanding Ukrainian philosopher: e.g. Europe, European, European; numerous names of European countries, cities, their inhabitants; names to denote other geographical phenomena of Europe. Most of these lexical units are found in the author's philosophical dialogues. During the discussion, their participants show the awareness of realities of Europe at that time, peculiarities of its state system, local customs; history, geography, natural sciences. These fragments of knowledge constitute Hryhorii Skovoroda's conceptual view of the world and more broadly – educated Ukrainians of the XVIII century. Such marked words instantiate the structural components of the concept of EUROPE: its notional, imaginary, valuative, symbolic, national-cultural and ideal components. Often these lexical units form integral part of comparisons – such as the large group of nouns in the locative case: e.g. in Europe, in England, in Hungary, in Norway, in France, in Rome, in Venice, in Paris, in Florence. Using mentioned words, on the one hand, Ukrainians demonstrate their knowledge about Europe, and on the other hand, compare life “here” and “there” (the paradigm is still relevant nowadays).

Key words: *concept, language world model, verbalization, Europe, Skovoroda.*

СПЕЦИФИКА ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА *ЕВРОПА* В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА Г. СКОВОРОДЫ

Александр Николаевич Богомолец-Бараши, bohomolets.barash@gmail.com

аспирант

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии*

В статье рассматриваются особенности вербализации концепта ЕВРОПА в языковой картине мира Г. С. Сковороды. С этой целью в текстах выдающегося украинского философа были выделены лексические репрезентанты исследуемого концепта: Европа, европейский, европеец; многочисленные названия европейских

стран, городов, их жителей; названия, обозначающие другие географические явления Европы. В большинстве случаев анализируемые лексемы засвидетельствованы в философских диалогах автора. В ходе дискуссии их участники демонстрируют свою осведомленность с реалиями Европы того времени: особенностями ее государственного устройства, местным бытом; историей, географией, естественными науками – указанные фрагменты знаний составляют концептуальную картину мира Г. Сковороды и шире – просвещенных украинцев XVIII ст. В названных онимах вербализируются структурные компоненты концепта ЕВРОПА: его понятийная, ценностная, образная, национально-культурная, символическая, идейная составляющие. Зачастую указанные лексемы выступают в качестве сравнений – это многочисленная группа существительных в местном падеже: в Европѣ, во Англіи, в Гунгаріи, в Норвегіи, во Франціи, в Римѣ, в Венеціи, в Парижѣ, в Флоренціи, с помощью которых, с одной стороны, украинцы актуализируют свои знания про Европу, а с другой, – сопоставляют жизнь «тут» и «там» (парадигма актуальна и на сегодняшний день).

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, вербализация, Европа, Сковорода.

Вступ.

Постать Г. С. Сковороди – унікальний феномен української філософії, літератури й мови. Вже понад два століття дослідники його життя і творчості відкривають у них нові й нові грані (загальна кількість досліджень, згідно з бібліографічними даними [див. Ушкалов 2004], давно сягнула за дві тисячі). Творчий доробок мислителя в різних аспектах досліджували літературознавці, мовознавці й історики філософії: П. В. Білоус, Г. М. Верба, Л. П. Гнатюк, Н. В. Горбач, І. Ф. Драч, В. В. Колесов, Л. А. Лисиченко, Л. Є. Махновець, В. М. Нічик, М. В. Попович, Г. М. Сивокінь, Л. А. Софронова, Я. М. Стратій, В. І. Сулима, Л. В. Ушкалов, Д. І. Чижевський, Ю. В. Шевельов, В. О. Шевчук та багато інших. Наприклад, Л. П. Гнатюк у своєму ґрунтовному дослідженні мовного феномена Г. Сковороди реконструювала зокрема мовну свідомість видатного філософа, визначивши джерела й чинники, що вплинули на її становлення [Гнатюк 2010, с. 66 – 154].

Один із найзагадковіших, а тому й цікавих епізодів із життя Г. Сковороди – його мандри Європою. За різними версіями, він побував в Угорщині, Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Словаччині [доклад. див. Ушкалов 2004, с. 49–52]. Подорожуючи європейськими країнами, мислитель

© Богомолець-Бараш О. М. [Богомолець-Бараш А. Н.], bhohomolets.barash@gmail.com

Специфіка вербалізації концепту ЕВРОПА в мовній картині світу Г. Сковороди [Специфіка вербалізації концепта ЕВРОПА в мовній картині світу Г. Сковороди] (Українською / На укр. яз.)

спостерігав за місцевими звичаями, особливостями побуту, державним устроєм; поглиблював здобуті в Київській академії знання. Володіння іноземними мовами (із європейських мов він досконало опанував польську й німецьку, ймовірно знав французьку й італійську) уможливило його спілкування з освіченими європейцями того часу, мислителями й науковцями.

Знання про світ, що їх Сковорода здобув у Європі, знайшли своє мовне вираження в різноманітних назвах Європи, її країн, міст, мешканців та інших реалій, згаданих у його текстах. Ми поставили за **мету** з'ясувати особливості вербалізації концепту ЄВРОПА в мовній картині світу філософа, зумовлені, зокрема, його європейськими мандрями.

Мета дослідження визначає такі **завдання**:

- шляхом суцільної вибірки виявити в текстах Г. Сковороди лексичні репрезентанти концепту ЄВРОПА;
- проаналізувати виокремлені лексеми в їхньому контекстуальному оточенні;
- визначити структуру аналізованого концепту, з'ясувати особливості вербалізації поняттєвого, оцінного, образного, національно-культурного, символічного та ідейного складників концепту ЄВРОПА в мовній картині світу Г. Сковороди; .

Об'єкт дослідження – лексичні репрезентанти концепту ЄВРОПА в мовній картині світу Г. Сковороди, **предмет** – специфіка вербалізації в текстах філософа поняттєвого, оцінного, образного, національно-культурного, символічного та ідейного складників концепту ЄВРОПА, а також когнітивні взаємозв'язки, у яких вони перебувають.

У контексті євроінтеграційного дискурсу України нам видається **актуальним** простежити становлення концепту ЄВРОПА в мовній картині світу українців.

Попри численну кількість різноаспектних розвідок, присвячених Г. Сковороді, концепт ЄВРОПА в його мовній картині світу ще не був об'єктом окремого вивчення, що й зумовлює **наукову новизну нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Концептом називають усе те, що людина знає чи уявляє про об'єкти зовнішнього й внутрішнього світу [Піменова 2004, с. 8]. Концепт акумулює в собі різноманітні знання, є «згустком культури у свідомості людини» [Степанов 2006], «оточений емоційним, експресивним, оцінним ореолом» [Маслова

2007, с. 47], виступає «ідеальним образом, який відображає національно-культурний та особистий досвід і знання людини про світ» (О. Ясіновська) [цит. за Слухай 2011, с. 131].

Уже традиційно у структурі концепту виокремлюють: 1) поняттєвий (фактуальний); 2) оцінний (ціннісний); 3) (перцептивно-) образний компоненти [Воркачов 2001, Слишкін 2004].

У межах сучасної дослідницької парадигми [Бойко 2011, Козловський 2014, Ладика 2017] додатково виокремлюємо у структурі досліджуваного концепту: 4) національно-культурний; 5) символічний; 6) ідейний складники.

Концептуальна картина світу Г. Сковороди, як відомо, ґрунтується на його філософському вченні про три світи – макрокосмос, мікрокосмос і світ символів (Біблію) та двонатурність суцього – видимого й невидимого. Ця концепція пронизує всю творчість мислителя, слугуючи ключем для її розуміння і тлумачення. Мовне втілення цієї концепції, зокрема об'єктивація мікрокосму – світу людини, вже ставало об'єктом ґрунтового дослідження [див. Гнатюк 2010, с. 298 – 321].

Європейський досвід суттєво вплинув на становлення концептуальної картини світу Г. С. Сковороди, зокрема того її фрагмента, що стосується астрономії – коперникіанства [доклад. див. Гнатюк 2010, с. 114–118; Ушкалов 2016, с. 114–139]. Не дарма учень Сковороди В. Каразин відгукнувся про свого вчителя: «... Ми *під чубом* і в українській *свитці* мали свого Піфагора, Оригена, Ляйбніца ...» (курсив авторський) [цит. за Ушкалов 2016, с. 128]. Ще одне джерело європейського впливу Л. Ушкалов убачає в барокових емблематичних збірниках, що походили з Європи і слугували взірцем для емблематичних образів Сковороди в його власних творах [доклад. див. Ушкалов 2016, с. 165–181].

Важливим підґрунтям концептуальної і, відповідно, мовної картини світу Г. Сковороди є географічні знання, про що свідчать різноманітні топоніми, зафіксовані в його текстах [див. Сулима 2009, с. 195–203; Гнатюк 2010, с. 120; Синиця 2017, с. 139–147]. Зокрема, І. А. Синиця докладно розглянула фрагмент мовної картини світу мислителя, пов'язаний із Китаєм, його народом і філософією, відображений у вірші Г. Сковороди «Разговор о премудрости», у якому згадано Китай («в хинских сторонах») та його мешканців («меж хинцами», «с хинцами») [Синиця 2017, с. 139–147].

Ми спробуємо, заглибившись у мовну картину світу філософа, який дуже уважно ставився до слова, зануритися в контекст уживання ним кожної

лексми, пов'язаної з Європою, подивитися на неї з позицій його філософського вчення. З цією метою ми проаналізуємо кожен із компонентів концепту ЄВРОПА (структурні компоненти, а також їхні вербалізатори виокремлено у статті жирним курсивом):

1. **Поняттєвий складник концепту** простежуємо у згадках про Європу в контексті географії (*Європа як континент, клімат Європи*), географічних відкриттів європейців, іншої інформації про Європу як поняття (*державний устрій, науковий дискурс*). Почасти ці відомості виступають у складі образних порівнянь, а отже, вербалізують і **образний складник концепту**.

У філософському діалозі «Кольцо. Дружескій разговор о душевном мирѣ» Г. Сковорода, оповідаючи історію про Едіпа, протиставляє різні частини світу, серед яких названо і Європу: *«Пришол мудрецов сын в возраст, усилилися страсти, а свѣтское дружество помогло ему развратиться. “Сфинкс – какое дурачество, – говорили ему, – пустая небель! Суевѣрие!..” Да и сам он уже имѣл не дѣтской разум, он понимал, что сих звѣрей ни в Америкѣ, ни в самой Африкѣ, ни в островах Японских натура не раждает, а в Европѣ их не бывало»* [С., с. 572].

В іншій бесіді співрозмовник Сковороди – ґарра (наймолодший учасник бесіди, під чийм іменем, за версією Л. Махновця, може виступати Яків Правицький – учень Сковороди [С., с. 177]) – називає Європу місцем, де відбулося одне з трьох чудес: *«А знаю, что они мнѣ напѣли много чудес, обезкураживших сердце мое. Не чудо ли сѣе? Есть, де, во Европѣ нѣкїй Пророк, свѣтїй Йеремїй. Он нашел от трав сок, обновляющїй ему и Друзьям его Младость, яко Орлюю Юность»* [С., с. 388].

Згадка про Норвегію свідчить, що мислитель добре знав про особливості її клімату: *«ЯКОВ. «Чего не терпит Воин или Купец? Не сыщеш дня без тмы и свѣта, а года без зимы и теплоты. <...> АґАН[АСІЙ]. Скажут, в Норвегїи день без тмы и свѣта бывает ...»* [С., с. 676]. В іншому контексті Сковорода апелює до мешканців цієї північної країни для створення образного порівняння: *“Ничего нам не было видно. Мы хватали на Водѣ одну Тнь пустую. А теперь похожи на Жителя Глубокїя Норвегїи, которїй по Шестимѣсячном Зимнем Мракѣ видит чуть-чуть отверзающееся УТРО и всю Тварь, начинающую нѣсколько болванѣть”*» [С., с. 251].

Спільний для сучасників Сковороди фрагмент мовної картини світу простежується і в іншому образному порівнянні: *«П[ИШЕК]. Как же так? Видѣ не должно отставать от Людей, а Люде и Moda – одно То. Е[РОДИЙ].*

О! о! Он от сея Думы далечеа, нежели Китайская Столица от Португалскія» [С., с. 900–901]. За Л. Ушкаловим, Скворода мав на думці ту обставину, що Пекін був розташований на крайньому сході Євразійського континенту, а Лісабон – на крайньому заході. Прикметно, що за допомогою цих топонімів описували картину світу й сучасники Сквороди. Наприклад, у відомому Сквороді «Духовному регламенті» (1721 р.) Феофана Прокоповича зазначено, що студенти повинні вміти показати на географічній мапі, “*гдѣ Хина, гдѣ Португалія*” [С., с. 915].

Проте не знання географії є вирішальними для людини, наголошує в бесіді Григорій (*див. III*): *«Иное дѣло знать вершины рѣки Нила и план Лабиринта, а другое разумѣть исту щастія. Не вдруг ты попал в царство мира, когда узнал, кто насадил Город Авинойскій? И не то сердце есть несмысленною и непросвѣщенною тварью, что не разумѣет, гдѣ Великое и гдѣ Средиземное море, но душа, не чувствующая Господа своего, есть чучела, чувства лишенная»* [С., с. 561–562]. На думку Л. Ушкалова, під Великим морем Скворода мав на увазі Океан (тодішні гідрографи нараховували п'ять морів: Океан, Середземне, Червоне, Перське й Каспійське) [С., с. 610].

Завдяки своїм мандрам Скворода був обізнаний із тогочасним устроєм університетів Європи, який, що підтвердив Л. Ушкалов [С., с. 199], передбачав поділ на докторів богослів'я, права та медицини: *«К сей Главѣ нас возводитъ есть Должность Богословіи, одной из троих главнѣйшихъ Наук, содержащихъ в Благоденствіи Жителство. Сих однихъ Учители Именуются в Европѣ DOCTORES. Единственнымъ ихъ Предметомъ есть Человѣкъ. Медицина врачуетъ Тѣло, Юриспруденція Страхомъ приводитъ каждого к Должности, а Богословія из Рабовъ дѣлаетъ Сынами и Другами Божіими, вливая в Сердце ихъ Охоту свободную к тому, к чему Гражданскіе Законы силою волокутъ»* [С., с. 177].

Судячи з висловлювань Григорія в бесіді з молодими людьми (в чиїх образах втілено освічених українців того часу), він мав певне уявлення про державний устрій європейських країн: *«АѦАНАСІЙ. Я бы старался, чтоб моя воля была согласная самымъ Искуснѣйшимъ Головамъ в Свѣтѣ. ГРИГОРІЙ. А из котораго, Лондонскаго или Парижскаго, выбралъ бы ты тѣхъ Людей Парламента? Но знай, что хотя бы ты к сему взял Судією самага того Короля, кой Охуждалъ Премудрѣйшую Мать нашу Натуру за распоряженіе Небесныхъ Кругов, то Бог и время и Его мудряе»* [С., с. 518].

© Богомолец-Бараш О. М. [Богомолец-Бараш А. Н.], bogomolets.barash@gmail.com

Специфіка вербалізації концепту ЄВРОПА в мовній картині світу Г. Сквороди [Специфіка вербалізації концепта ЄВРОПА в мовній картині світу Г. Сквороди] (Українською / На укр. яз.)

А міркування співрозмовника Сквороди Лонгіна дають підстави припустити, що й інші освічені українці були обізнані з європейськими реаліями, науковим дискурсом того часу: *«Пожеерли мы безчисленное Множество Обращающихся (как на Англинских Колоколнях Часов) Систем с Планетами, а планет с Горами, Морями и Городами, да однако ж Алчем: не Утоляется, а раждается наша жажда»* [С., с. 513].

Європейців Г. Скворода описує як мужніх підкорювачів мовів і носіїв цивілізації, пов'язаних із географічними відкриттями: *«Двѣ дороги, – говорил им человекколюбивый старик, – вот вам двѣ дороги, служація вашему намѣренію! Одна напрямик, а другая с обиняком. Совѣтую держатся обиняка. Не спѣшите и дальѣ пройдите, будьте осторожны, помните, что вы в Индіи»*. *“Батюшка! мы не трусы, – вскричал один востряк, – мы европейцы, мы ѣздим по всѣм морям, а земля нам не страшна, вооруженным»* [С., с. 559]. Вони постають сміливими мандрівниками по незвіданих краях: *«В Индѣйских Горах путешествовали Европейцы. Найшли кожаной Мѣх с хлѣбами и такое же судно с вином»* [С., с. 432].

У творах Г. Сквороди наявні згадки про стародавню Європу. Так, у перекладах із книг Марка Цицерона йдеться про Францію та Італію часів Давнього Риму: *«Родной Брат его исключен мною из Числа Сенаторов Седмью Годами послѣ его власти Консулской. Не хотѣлось мнѣ сего, но Благопристойность принудила изболличить Его Любодѣйственное Сердце. Он был во Франціи Консулом и по прошенію своей Наложницы приказал отрубить Голову нѣкоторому из Заключенных. Сей Колодник ушел и явился в Римѣ в то Время, как Фламиніев Брат был Антецессором моим в Должности Полицимейстерской»* [С., с. 1020]; згадано визначних філософів того часу: *«А вѣрить сему велит мнѣ не точію собственный мой Толк и Разум, но и Примѣр главнѣйших Філософов. Слышал я о Путагорѣ и его Учениках, кои почти Земляки наши были, и потому названы Итальянскими Мудрецами. Они всегда вѣрили, что потаенный Сердца нашего Человѣк одного Существа и Природы есть с тѣм Блаженнѣйшим ДУХОМ, который Всемірными Машинами порядочно управляет»* [С., с. 1028].

Завдяки письменницькому перу представники європейської фауни потрапили й у літературну площину. Так, персонажі байки про Оленицю й Кабана перебувають у польсько-угорських горах (під якими, на думку Л. Ушкалова, маються на увазі Карпати [С., с. 196]): *«В Полских и Венгерских Горах Оленица, увидѣв домашняго Кабана: – Желая Здравствовать,*

Господин Кабан, – стала витаться. – Радуюся, что вас...» [С., с. 173].

II. Оцінний складник концепту виявляється в судженнях учасників бесіди «Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни» про життя в Європі. Як стверджує Афанасій, у європейських містах панує матеріальний добробут, який мав би ошчасливити людину: *«О, сколь дорога ты, радость сердечная! За тебе царие, князья и богатые нецветные тысячи платят; а мы, бѣднячье, достатков не имуѣе, как бы от крупиц, с столов их падающих, питаемся. Разсуди ж тепер, каким триумфом объаты всѣ славные европейскіе города?»* [С., с. 502]. Його підтримує Яків, ілюструючи свою думку вказівками на конкретні міста Франції та Італії: *«Подлинно великим. Однако я слышал, что нигдѣ нѣтъ больше забав и веселостей, как в Парижѣ да в Венеціи. АФНАСИЙ. Вѣрно там их много, а пока их ты нам из Венеціи перевезеш, то помрем здесь от Скуки»* [С., с. 502].

Афанасій (подібно до сучасного українця) мріє про життя, як у Європі: *«Я бы желал быть Человѣком высокочиновным, дабы мои подкомандные, были крѣпки, как Россіане, а добросердечны, как Древнїи Римляне. Когда б у меня дом был как в Венеціи, а сад как в Флоренціи. Чтoб быть мнѣ и Разумным, и Учoным, и Благородным. Богатым как бык»* [С., с. 503].

III. Філософське вчення Г. Сковороди репрезентовано в *ідейному компоненті концепту ЄВРОПА*, вербалізацію якого простежуємо: 1) у полемічних висловлюваннях учасників бесід, насамперед самого Григорія; 2) у дидактичних настановах автора; 3) в авторській поезії; 4) у згадках про історичні події; 5) у метафоричному мовленні.

У згаданій вище бесіді Григорій переконув співрозмовників у марності матеріальних благ і наголошує на тому, що щастя міститься в самій людині, а не залежить від зовнішніх чинників (життя в заможній європейській країні): *«Можно ли быть вѣсьм избобильными, или чиновными; дюжими, или пригожими? Можно ли помѣститься во Франціи? Можно ли в одном вѣькѣ родиться? Нельзя никак. Видите, что родное Щастіе ни в Знатном Чинѣ, ни в тѣлесных дарованіях, ни в красной Странѣ, ни в славном вѣькѣ, ни в высоких Науках, ни в богатом Изобиліи. <...> Можеш ли сказать, что вѣсь равнодушны жители и веселы во Франціи?»* [С., с. 510].

Ця теза, вже в поетичній формі, лунає у збірці «Сад божественных пѣсней...»: *«Возлети на небеса, хоть в версальскіи лѣса. Вздѣнь одежду золотую, Вздѣнь и шапку хоть царскую, Когда ты не весьол, то вѣсь ты ниц и гол»* [С., с. 81]. У цих рядках Сковорода згадує відоме французьке містечко

– на поетову думку, втілення земних насолод, про що він пише у примітці: *«Версалия (Versailles) именуется французкаго царя едем, сирѣчь рай, или сладостный сад, неизреченных свѣтских утѣх исполнен»* [С., с. 81]. У цій авторській дефініції вербалізується водночас і **поняттєвий складник концепту**.

Сковорода згадує Європу в трактаті «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію». Цей твір, за висновком Л. Ушкалова, є конспектом катехитичного курсу, що його Сковорода читав у «додаткових класах» Харківського колегіуму, які були відкриті 2 лютого 1768 р. [С., с. 222], а отже, авторські настанови від самого початку мали спрямованість на певну аудиторію – молодих людей, учнів колегіуму. У четвертій главі «О Промыслѣ Особенном для Человѣка» є такі слова: *«На что тебѣ спрашивать, напримѣр, о Воскресеніи Мертвых, если и самый дар воскрешать могти ничего не пользует бездѣльной Душѣ, ни воскрешающей, ни воскрешаемой. От таковых-то Любопытников породились расколы, суевѣрія и прочія язвы, которыми вся Европа безпокоится. Важнѣйшее дѣло Божіе есть одну безпутную Душу оживотворить Духом своих заповѣдей, нежели из небытія произвестъ новый Земный Шар, населенный Беззаконниками»* [С., с. 217]. За допомогою метонімії (Європа → мешканці Європи) автор протиставляє марності буття, сповненого беззаконня, значущість однієї врятованої душі. В контексті філософської системи Сковороди це протиставлення видимої тлінної природи макрокосмосу (великого світу) – невидимій природі мікрокосмосу – людській душі.

Ідейний складник концепту ЄВРОПА наявний і у висловлюваннях Еродія, який в однойменному діалозі засуджує бездуховні заняття науками й вивчення іноземних мов, зокрема англійської, якщо за цим не стоїть духовне вдосконалення: *«Колікое Идолопоклонство! восписывать Человѣческим Наукам и Человѣческим Языком восприноситъ и воспричитать Воспитаніе? Кая Полза Ангелскій Язык без Добрыя Мысли? Кій Плод тонкая Наука без Сердца благаго?»* [С., с. 898]. Тим часом сам персонаж є вельми освіченим: знає, як привітатися різними мовами (серед них німецькою і французькою), цитує латинські сентенції тощо: *«ПИШЕК. Конечно Отец твой знает Римскій и Еллинскій Язык? ЕРОДІЙ. Столько знает, сколько Попугай по-французки. ПИШ[ЕК]. Что се? Не ругаешься ли Отцу твоему? ЕР[ОДІЙ]. Сохрани мя, Господи ... Не так я рожден и воспитан. Я самую Истину благочестиво сказал»* [С., с. 896].

Історичні епізоди, які фігурують у творах Г. Сковороди, завжди мають повчальний зміст, у чому також вербалізується *ідейний складник концепту*. Такою є історія про бургундського селянина на ім'я Канон, який подарував ріпу Людовікові XI-му: *«И подлинно: самая мѣлкая услуга есть милая и чувствительна, от Природы, как от неисчерпаемого Родника сердечнаго, исходящая. Вспомните поселянина, поднесшаго пригорстю из Источника воду проежжающему Персидскому Монарху. Вспомните, чему мы недавно смѣялись, мужичка Конона Рѣпищу, принесенную в дар Лудовику 12-му, Королю Французкому. Сколько сіи Монархи веселились грубою сею, но усердною простотою!»* [С., с. 656]. На думку Л. Ушкалова, цей сюжет Сковорода міг запозичити або зі збірки «Спутник и собесѣдник веселых людей» (Москва, 1773), що є перекладом німецького видання 1769 р. «Vademecum für lustige Leute», або з «Домашніх бесід» («Гамірний бенкет») Еразма Роттердамського [С., с. 705].

На підтвердження своїх думок Г. Сковорода часто вдається до паремій. В одній із таких приказок згадано відоме польське місто: *«Польская Притча: не вдруг выстроен Краков. Мало-помалу оправляйтесь от Болѣзни. Пускай болит тѣло. Лед на то родился, чтоб таять. Но спасайте вас самых, сирѣчь душу, яснѣе сказать, мысли и сердце ваше, владѣющее тѣлом вашим так, как тѣло носимою одеждою»* [С., с. 1276].

IV. Національно-культурний компонент концепту ЄВРОПА виявляється, з одного боку, у згадках Сковороди про особливості побуту деяких країн, які він занотовував у своїй пам'яті. Мислитель зокрема апелює до давнього звичаю приборкання свині, який побутував і в тогочасній Англії: *«Доколь Колцо висит из Ноздрей Свиніи, дотоль не роет. Выйми же, паки безобразит Землю. (Так обуздаваются Свиньи и нынѣ во Англии. Сей Обычай был и древле: как видно из Соломоновых Притчей. "Якоже Колцо Златое в Ноздрях Свиніи" и протчая. – авторська примітка)»* [С., с. 898]. У філософа це алгоричне порівняння позначає приборкання людського норову, а отже, втілює і *символьний складник концепту*.

В Італії Сковорода, ймовірно, на власні очі побачив молотьбу волами: *«Вспомните и то: "Да не заградиши устен вола молотяца". Имѣет обычай и Италия молотить волами. Вспомните же и Луку, образуемаго волон. Сіи суть сынове Израилевы, очищающіи от шелухи СЛОВО БОЖІЕ <...>»* [С., с. 585]. За допомогою метонімії (Італія → мешканці Італії) філософ символічно описує процес тлумачення Біблії, що також вказує на

вербалізацію *символьного складника концепту ЄВРОПА*.

Прикметно, що увагу філософа привертало кожне Боже створіння. В Угорщині Скворода зауважив лелек: «Протчее же подбоает нгычто сказать о Еродійской Природѣ. Они подобны Журавлям. <...> Гнгздытятся на Домах, на Кирках, на их Шпицах и на Турнях, сиргьч Горницах, Пирамидах, Теремах, вольно, вольно. **В Гунгаріи видѣл я на Каминах**» [С., с. 893 – 894].

З іншого боку, вербалізацію *національно-культурного компонента концепту ЄВРОПА* простежуємо в покликаннях на історичні події, що відбувалися на її теренах. Так, Скворода згадує сумнозвісну Варфоломійську ніч (масову різанину католиками протестантів, яка сталася 24 серпня 1572 р. в Парижі на свято святого Варфоломія, коли загинуло близько 30 тисяч людей [С., с. 760]): «Нгът вреднѣе, как тое, что сооружено к главному добру, а здѣлалось растлѣнным, и нгът смертоноснѣе для общества Язвы, как Суевгърие – Листвѣе Лицемгърам, Маска Мошенникам, Стгън Тунеядцам, стрекало и поджога дѣто-умным. Оно возьярило премилосердную Утробу Тита, загладило Йерусалим, разорило Царь-град, обезобразило братнею кровію **Парижскія улицы**, сына на Отца вооружило» [С., с. 731].

В одній із віршованих *фабул* герой твору за сюжетом бере участь у Семилітній війні (1756 – 1763 рр.) між Пруссією, Англією та Португалією, з одного боку, та Австрією, Росією і Францією – з другого: «Взяли молодца силою **до Пруса**, Когда он имѣл войну **на Француза**. А как дюжина годов миновала, Домой Улиѣа судьбина припхала <...>» [С., с. 124]. За допомогою метонімії названо учасників війни – пруське та французьке війська. Цікаво, що в цьому ж творі ідеться про так звану «французьку хворобу» (сифіліс), яку підхопив протагоніст твору Філідон (чиє символічне ім'я означає 'любитель задоволень'): «"Так как прилѣплен тебѣ шматок носа". "Прилѣпчен: он бил зсгъчен **от Францоza**" "И по всем лицу мушкы". "Се короста". "Она, думаю, **французка**, не проста..."» [С., с. 124]. Як бачимо, Скворода вдався до мовної гри, вживаючи омонімічні до назви мешканців Франції просторіччя **Француз** (ч.р.) та **французка** (ж.р.) [доклад. про мовну гру в творчості Г. Сквороди див. Гнатюк 2010, с. 322–330].

V. Символьний складник концепту ЄВРОПА вербалізується, зокрема, в означенні *європейський*, яке символізує цивілізацію і в контексті може бути антонімічним до *дикий*. У філософському творі «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» Г. Скворода оповідає символічну історію про

дикуна, який потрапив у цивілізовану країну: «Слышал я мальчиком, что на **Европейские Берега** выбросила Буря дикаго человекъ, оленью кожею обшитаго, с такою же Лоточкою. Окружил сие чудо Народ. Удивляется, собольгнует, пріятствует. Предлагает нъмому Гостю разные роды изрядныя пици. Но он ничево не касается. Сидит, будьто мертв. А наконец, как только усмотрѣл предложенные плоды, тотчас задрожал к ним и воскрес. Сей есть родной Образ вѣрныя Господеви своему души в выборѣ Званія» [С., с. 655].

VI. Стилiстично й семантично близьким до символного є **образний складник концепту**, що виявляється в метафоричному мовленні Г. Сковороди, поєднуючись із **ідейним компонентом концепту**.

Таким є образ *європейського болота*, що постає в контекстуальному ряду сполук на позначення химерних створінь, істот, яких характеризують оксиморони тощо; цим філософ висміює буквально розуміння слів Біблії про те, що після створення світу Бог відпочивав від своїх справ: «... *А если бы не сие помѣшало было, непремѣнно у нас нынѣ показались бы безхвостые Львы, Крылатые Черепахи и Кобылы, Хвостатые Зайцы, Единорожны Волы, Сладкогласные Крастели, Пухо-Собольи Ежаки, Четыре-Окіе и Четыре-Ушіе Суды, Правдолюбные Ябедники и Клеветники, Премудрые (сказать по-Теутонску) Шпіц-Бубы, по-малороссійску – Умные Дураки, и протчая Чудовища и Уроды, а за ними бы в Слѣд, как Еліссейское Жельззо, вынырнуло бы (сказать по Римску) Mobile perpetuum и Філозофскій, Все Блато Европейское преобразующій в Злато, Камень ...» [С., с. 954].*

Уведення у тканину творів Г. Сковороди метафори, на думку дослідників, зумовлене передусім його прагненням через її осмислення показати сутність двонатурності (видиме VS невидиме), притаманної кожному з трьох світів його філософської концепції (мікрокосмосу, макрокосмосу та Біблії). В основі метафора **Блато Европейское** лежить поняття мертвої води (гліної природи), болота, що начебто перетворюється на золото за допомогою легендарного філософського каменя (тобто змінне видимість – матерію, але не змінне форми – сутності).

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Отже, на основі суцільної вибірки із текстів Г. Сковороди нам удалося виявити: 1) прямі вербалізатори концепту ЄВРОПА – макротопонім *Європа* та похідні від нього; 2) непрямі вербалізатори: топоніми – назви європейських країн та похідні від них, полісоніми – назви європейських міст та похідні,

катойконіми – назви мешканців європейських країн; назви інших географічних реалій, пов'язаних із Європою: ороніми (назви гір), пелагоніми (назви морів). Зазначені оніми є лексичними репрезентантами концепту ЄВРОПА, а саме його *поняттєвого, оцінного, образного, національно-культурного, символного й ідейного складників*. Кожен із цих компонентів, утім, не виступає поодиноко, а, поєднуючись з іншими, бере участь у творенні складних когнітивних взаємозв'язків між ними (причому стрижневим є ідейний складник концепту).

Розмаїття зафіксованих назв, історія їхньої появи й контексти вживання свідчать про органічність концепту ЄВРОПА в концептуальній і мовній картинах світу Г. Сковороди і його сучасників – освічених українців XVIII ст.

Перспективи дослідження вбачаємо, по-перше, в подальшому діяхронічному вивченні аналізованого концепту в творах молодших сучасників і попередників Г. Сковороди (XVI – XVIII ст.), по-друге – у виявленні динаміки вербалізації концепту ЄВРОПА в мовній картині світу сучасних українців.

Література:

1. Бойко, Т. В. «Лінгвокультурний концепт MINNE / КОХАННЯ в німецькій поезії мінезангу XII–XIV століть: структурний та семантичний аспекти.» Автореф. дис. канд. філол. наук, Київ, 2011.
2. Воркачев, С. Г. «Концепт счастья: понятийный и образный компоненты.» *Известия РАН. Серия лит-ры и языка*, т. 60, № 6 (2001): 47–58.
3. Гнатюк, Л. П. *Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції*: монографія (Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010), 446.
4. Козюра, І. В. «Європейські студії Григорія Сковороди.» *Щастя у подорожах: реактуалізація духовно-творчої спадщини і дозвілєвих практик мандрівного філософа-богослова Г. С. Сковороди: матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару до 45-річчя факультету харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу* (м. Полтава, 3 грудня 2019 р.) (Полтава: ПУЕТ, 2020, 96): 9–19, <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream.pdf>
5. Ладика, О. В. «Об'єктивізація концепту AMERICAN DREAM (діяхронний підхід).» Автореф. дис. канд. філол. наук, Київ, 2017.
6. Маслова, В. А. *Введение в когнитивную лингвистику*: учеб. пособие. 3-е изд., испр. (Флинта: Наука, 2007), 296.
7. Пименова, М. В. «Предисловие.» *Введение в когнитивную лингвистику* 4, под ред. М. В. Пименовой (Кемерово, 2004), 208.

8. Синиця, І. А. «Лінгвокультурні паралелі: Григорій Сковорода і Китай.» *Мова і міжкультурна комунікація 1* (2017): 139–147, http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_17
9. С. – Сковорода Г. С. *Повна академічна збірка творів*, за редакцією проф. Леоніда Ушкалова (Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011), 1400.
10. Слышкин, Г. Г. «Лингвокультурный концепт как системное образование.» *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация 1* (2004): 29–34.
11. Слухай, Н. В., Снитко, О. С., Вільчинська, Т. П. *Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник* (Київ: ВПЦ «Київський університет», 2011), 367.
12. Степанов, Ю. С. *Концепт*, <http://genhis.philol.msu.ru/article120.shtml>, заголовок з екрану.
13. Сулима, В. І. «Біблійні географічні назви як концепти та їх художньо-стилістична функція у творах Г. С. Сковороди.» *Григорій Сковорода – джерело духовної величі та сучасність (наукові матеріали Переяслав-Хмельницьких 14 Сковородинівських читань)* 2, 264, відпов. ред. проф. М. П. Корпанюк (Київ: ВЦ "Просвіта", 2009): 195–203.
14. Ушкалов, Л. В. *Григорій Сковорода: семінарій* (Харків: Майдан, 2004), 776.
15. Ушкалов, Л. В. *Україна і Європа: нариси з історії літератури та філософії* (Харків: Майдан, 2016), 316.
16. Kozlovskiy, V. «Die national-kulturelle Komponente der semantischen Struktur des linguakulturellen Konzepts (Національно-культурний компонент семантичної структури лінгвокультурного концепту).» *Ukrainisch-Bayerische Germanistentagung an der Universität (Lwiw. Lwiw, 2014): 96–102.*

References:

1. Bojko, T. V. «Lingvokul'turnyj koncept MINNE / KOHANNJA v nimec'kij poezii' minezangu XII–XIV stolit': strukturnyj ta semantychnyj aspekty [«Linguistic Cultural Concept MINNE / LOVE in 12th–14th Century German “Minnesang” Poetry: Structural and Semantic Aspects].» Manuscript. Thesis for the Candidate Degree in Philology, Kyiv (2011) (In Ukr.).
2. Vorkachev, S. G. «Kontsept schast'ya: ponyatiynny i obraznyy komponenty [Concept of Happiness: notional and imaginary components]. *Izvestiya RAN. Seriya lit-ry i yazyka* 60 (6) (2001): 47–58 (In Russ).
3. Gnatjuk, L. P. *Movnyj fenomen Grygorija Skovorody v konteksti staroukrai'ns'koi' knyzhnoi' tradyicii'* [The Linguistic Phenomenon of Gregory Skovoroda in the Context of the Old Ukrainian Book Tradition]: Monograph (Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2010), 446 (In Ukr.).
4. Kozjura, I. V. «Jevropejs'ki studii' Grygorija Skovorody.» *Shhastja u podorozhah: reaktualizacija duhovno-tvorchoi' spadshhyny i dozvilljevyh praktyk mandrивного filosafo-bogoslova G.S. Skovorody: materialy metodologichnogo mizhdyscyplinarnogo internet-*

© Богомолець-Бараш О. М. [Богомолець-Бараш А. Н.], bohomolets.barash@gmail.com

Специфіка вербалізації концепту ЄВРОПА в мовній картині світу Г. Сковороди [Специфіка вербалізації концепта ЕВРОПА в языковой картине мира Г. Сковороды] (Українською / На укр. яз.)

- seminaru do 45-richchja fakul'tetu harchovyh tehnologij, gotel'no-restorannogo ta turystychnogo biznesu (Poltava, 3.12.2019) (Poltava: PUET, 2020): 9–19, <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream.pdf> (In Ukr.).
5. Ladyka, O. V. «Ob'jektyvacija konceptu AMERICAN DREAM (diahronnyj pidhid) [Objectivation of the concept AMERICAN DREAM (diachronic aspect)].» Manuscript. Thesis for the Candidate Degree in Philology (Kyiv, 2016) (In Ukr.).
  6. Maslova, V. A. *Vvedenie v kognitivnyu lingvistiku: ucheb. posobie* [An introduction to cognitive linguistics], 3-e izd., ispr. (Flinta: Nauka, 2007), 296 (In Russ.).
  7. Pimenova, M. V. «Predislovie [The Foreword].» *Vvedenie v kognitivnyu lingvistiku 4* [An introduction to cognitive linguistics], pod red. M. V. Pimenovoy (Kemerovo, 2004), 208 (In Russ.).
  8. Synycja, I. A. «Lingvokul'turni paraleli: Grygorij Skovoroda i Kytaj [Linguacultural parallels: Hryhorii Skovoroda and China].» *Mova i mizhkul'turna komunikacija 1* (2017): 139–147, http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_17 (In Ukr.).
  9. C. – Grigory Skovoroda [Hryhorii Skovoroda]. *Povna akademichna zbirka tvoriv*, za red. prof. L. Ushkalova (Edmonton – Toronto: Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii; Kharkiv: Maidan, 2011) (In Ukr.).
  10. Slyshkin, G. G. «Lingvokul'turnyy kontsept kak sistemnoe obrazovanie [Linguacultural concept as a system formation].» *Vestnik VGU. Seriya: Lingvistika i mezhkul'turnaya komunikatsiya 1* (2004): 29 – 34 (In Russ.).
  11. Sluhaj, N. V., Snytko, O. S., Vil'chyns'ka, T. P. *Kognitologija ta konceptologija v lingvistychnomu vysvitleni: navchal'nyj posibnyk* [Cognitology and Conceptology in Linguistics Dimension] (Kyiv University, 2011), 367 (In Ukr.).
  12. Stepanov, Yu. S. *Kontsept* [Concept], <http://genhis.philol.msu.ru/article120.shtml> (In Russ.).
  13. Sulyma, V. I. «Biblijni geografichni nazvy jak koncepty ta i'h hudozhn'o-stylistychna funkcija u tvorah G. S. Skovorody [Biblical geographical names as concepts and their artistic & stylistic functions in the works of Hryhorii Skovoroda].» *Grygorij Skovoroda – dzherelo duhovnoi' velychi ta suchasnist'* (naukovi materialy Perejaslav-Hmel'nyc'kyh 14 Skovorodynivs'kyh chytan'), vidpov. red. prof. M. P. Korpanjuk (Kyiv, VC "Prosvita", 2009), II, 264: 195–203 (In Ukr.).
  14. Ushkalov, L. V. *Grygorij Skovoroda: seminarij* [Hryhorii Skovoroda: Seminarium], Harkiv: Majdan, 2004, 776 (In Ukr.).
  15. Ushkalov, L. V. *Ukrai'na i Jevropa: narysy z istorii' literatury ta filosofii'* [Ukraine and Europe: essays on the history of literature and philosophy] (Harkiv: Majdan, 2016), 316 (In Ukr.).
  16. Kozlovskiy, V. «Die national-kulturelle Komponente der semantischen Struktur des linguakulturellen Konzepts» [The national-cultural component of the semantic structure of the linguacultural concept].» *Ukrainisch-Bayerische Germanistentagung an der Universität Lwiw*. (Lwiw, 2014): 96–102 (In Germ.).